

**TRUTH
HOUNDS**

ПОСІБНИК

З ДОКУМЕНТУВАННЯ РУЙНУВАНЬ ТА
ПОШКОДЖЕНЬ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ
ВНАСЛІДОК ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Truth Hounds – це команда досвідчених фахівців із прав людини, які документують воєнні злочини та злочини проти людства в контексті збройних конфліктів із 2014 року. Наша організація бореться проти безкарності за міжнародні злочини та грубі порушення прав людини шляхом документування, розслідування, моніторингу й адвокації.

ПРО АВТОРІВ

Дмитро Коваль – керівник юридичного департаменту Truth Hounds, кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Києво-Могилянська Академія». У 2014 році захистив кандидатську дисертацію на тему «Міжнародно-правовий захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту». Проводив дослідження у Ягеллонському та Стенфордському університетах. З грудня 2021 року представляє Україну в Комітеті з імплементації Протоколу II щодо захисту культурних цінностей у разі збройного конфлікту.

Марина Слободянюк – керівниця департаменту розслідувань Truth Hounds, правозахисниця. З 2018 року займається документуванням і розслідуванням воєнних злочинів та злочинів проти людства. Здійснила близько 50 польових місій на території України, а також країн Середньої Азії. У минулому – фахівчиня у сфері корпоративного права.

ПОСІБНИК ПІДГОТОВЛЕНО ЗА ПІДТРИМКИ FREEDOM HOUSE В УКРАЇНІ

Freedom House – заснована у 1941 році неурядова організація у США, місією якої є поширення та захист демократії та свободи по всьому світу. Для здійснення своєї місії Freedom House поєднує дослідницьку роботу, адвокацію та підтримку безпосередніх дій.

ВСТУП

Цей посібник покликаний допомогти передусім працівникам установ культури, а також представникам неурядових організацій, що здійснюють документування міжнародних злочинів, у належний спосіб реагувати на пошкодження чи руйнування культурних цінностей унаслідок збройного конфлікту. В ньому здійснено короткий огляд міжнародно-правової рамки захисту культурних цінностей та охарактеризовано *raison d'être* документування їх пошкоджень та руйнувань.

Також посібник містить перелік обставин, які потрібно з'ясувати під час огляду місця, де розташований пошкоджений чи зруйнований об'єкт, що є культурною цінністю, або під час попереднього опитування осіб, які мають інформацію про обставини такого руйнування чи пошкодження. Тут наведено поради щодо захисту місця події та збереження даних, які можуть мати важливе значення на пізніших етапах розслідування інциденту чи планування його відновлення. Окрім того, посібник пропонує практичну інформацію про те, як проводити фото- та відеофіксацію наслідків обстрілів.

Матеріал, викладений у посібнику, заснований на міжнародно-правових договорах щодо захисту культурних цінностей в умовах збройного конфлікту, методологічних матеріалах із оцінювання шкоди, заподіяної культурним цінностям, та аналізу способів реагування на неї, створених під егідою UNESCO, ICCROM та ICOMOS із урахуванням Політики щодо культурної спадщини Офісу Прокурора Міжнародного кримінального суду, а також досвіду документування пошкоджень цивільних об'єктів і воєнних злочинів Truth Hounds.

Метою цього посібника є сформувати відповідний рівень знань для фахового документування випадків руйнувань та пошкоджень культурних цінностей унаслідок збройного конфлікту – як для фіксування та обліку цих фактів, так і для підсилення спроможностей уповноважених органів та їхніх представників під час розслідування та встановлення фактів порушення норм міжнародного гуманітарного права.

МІЖНАРОДНО–ПРАВОВА РАМКА ЗАХИСТУ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Джерела регулювання.

Захист культурним цінностям у разі збройного конфлікту гарантують кілька договорів у межах міжнародного гуманітарного права. Міжнародне гуманітарне право (МГП) – загальна назва для комплексу норм міжнародного права, який іноді йменується як міжнародне право збройних конфліктів, або право війни. МГП регулює захист осіб, що не беруть участі у збройному конфлікті або вибули з нього, а також засоби та методи ведення збройного конфлікту. Окрім того, МГП надає захист цивільним об'єктам, серед яких і культурні цінності.

Ключовими договірними нормами МГП, що забезпечують захист культурних цінностей, є такі:

- **Дві статті (27 та 56) Гаазького положення 1907 року.** Стаття 27 вказує сторонам, що під час облог і бомбардувань мають вживатися всі необхідні заходи для того, щоб уберегти, наскільки це можливо, будівлі, призначені для цілей релігії, мистецтва, науки чи благодійності, історичні пам'ятки, госпіталі та місця, де перебувають хворі й поранені, за умови, що вони не використовуються в цей час для військових цілей. На сторону, що захищається, покладено зобов'язання позначати такі будівлі або місця відмітними та видимими знаками, які повідомляються супротивнику заздалегідь. Стаття 56 забороняє будь-яке захоплення, знищення чи навмисне пошкодження власності муніципалітетів, релігійних, благодійних, освітніх, мистецьких і наукових установ, історичних пам'яток, творів мистецтва та науки під загрозою судового переслідування.
- **Стаття 53 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій 1977 року.** Сторонам збройного конфлікту цією статтею заборонено: (а) здійснювати будь-які ворожі акти, спрямовані проти історичних пам'яток, творів мистецтва або місць відправлення культів, які є культурною або духовною спадщиною народів; (b) використовувати такі об'єкти для підтримки воєнних зусиль; (c) робити такі об'єкти об'єктами репресалій. Аналогічне зобов'язання для сторін неміжнародного збройного конфлікту міститься у **статті 16 Додаткового протоколу II.**
- **Гаазька конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту 1954 року.** Конвенція є комплексним міжнародним договором, що встановлює зобов'язання для всіх сторін конфлікту (і тієї, що захищається, і тієї, що нападає) щодо захисту культурних цінностей. Ці зобов'язання розділені на ті, що стосуються охорони (активних заходів із недопущення пошкоджень та руйнувань культурних цінностей), та ті, що стосуються поваги (втримування від нападів на культурні цінності та їхнього використання у військових цілях).

- **Протокол II до Гаазької конвенції 1999 року.** Міжнародний договір, що поглиблює захист, запроваджений Гаазькою конвенцією 1954 року. Він конкретизує окремі положення конвенції та впроваджує нові імплементаційні механізми.

Усі згадані вище міжнародні договори, окрім Протоколу II до Гаазької конвенції 1954 року, є обов'язковими для виконання і Україною, і Російською Федерацією. Протокол II підписаний та ратифікований лише Україною, що вимагає від нашої країни дотримання його положень.

Визначення культурних цінностей.

Гаазьке положення 1907 року не використовує термін «культурні цінності», натомість містить перелік об'єктів, що можуть мати культурну значимість. До таких віднесено будівлі, призначені для цілей релігії, мистецтва, науки чи благодійності, історичні пам'ятки. Гаазька конвенція (далі – Конвенція), детермінуючи культурні цінності, згрупувала їх так:

- A** цінності, рухомі та нерухомі, які мають велике значення для культурної спадщини кожного народу, такі як пам'ятники архітектури, мистецтва чи історії, релігійні чи світські, археологічні місця, архітектурні ансамблі, які як такі становлять історичний чи художній інтерес, витвори мистецтва, рукописи, книги, інші предмети художнього, історичного чи археологічного значення, а також наукові колекції чи важливі колекції книг, архівних матеріалів чи репродукцій цінностей, вказаних вище;
- B** будівлі, головним і справжнім призначенням яких є зберігання чи експонування рухомих культурних цінностей, вказаних в пункті «А», такі як музеї, великі бібліотеки, сховища архівів, а також укриття, призначені для зберігання у зв'язку зі збройним конфліктом рухомих культурних цінностей, що вказані в пункті «А»;
- C** центри, в яких міститься значна кількість культурних цінностей, що вказані в пунктах «А» і «В», так звані «центри концентрації культурних цінностей».

На практиці широкі визначення поняття «культурні цінності» (що у Гаазькому положенні, що у Конвенції) означають, що всі об'єкти, які охороняються згідно з національним законодавством як культурні цінності, повинні мати захист за МГП. Ба більше, навіть коли певні об'єкти не включені до національних реєстрів культурних цінностей, вони можуть розглядатися як такі, що перебувають під захистом. Наприклад, будівлі, призначені для цілей релігії, мистецтва, науки чи благодійності (в тому числі будинки культури, музичні школи, бібліотеки), підпадають під визначення культурних цінностей у Гаазькому положенні та Конвенції. Не внесені до національних реєстрів об'єкти, що не є інституціями, переліченими вище, також можуть розраховувати на захист за міжнародним правом, якщо відповідають тим вимогам, що висуваються до них у процитованому вище визначенні культурних цінностей із Конвенції.

Алгоритм визначення того, чи є об'єкт культурною цінністю у значенні цього посібника

Характеристика об'єкта	Наявність / відсутність у реєстрі	Висновок
<p>Об'єкт є:</p> <ul style="list-style-type: none"> ☐ релігійним об'єктом; ☐ музеєм; ☐ бібліотекою; ☐ музичною школою; ☐ школою мистецтв (іншою подібною установою); ☐ архівом; ☐ науковою установою. 	Так	Підпадає під визначення культурних цінностей у міжнародному праві та у розумінні авторів цього посібника.
<p>Об'єкт не є однією з перелічених вище інституцій, але внесений до реєстру (QR-код на сайт: https://mkip.gov.ua/content/der-zhavniy-reestr-neruhomih-pamyatok-ukraini.html)</p>	Так	Підпадає під визначення культурних цінностей, як воно розуміється у міжнародному праві та в цьому посібнику
<p>Об'єкт не належить до жодної з попередніх категорій</p>	Немає	В індивідуальному порядку має з'ясовуватися, чи може він розглядатися як культурна цінність, в індивідуальному порядку. Він повинен мати велике значення для культурної спадщини народу та бути пам'ятником архітектури, мистецтва чи історії; становити історичний чи художній інтерес; бути витвором мистецтва, рукописом, книгою, іншим предметом художнього, історичного чи археологічного значення; бути науковою колекцією чи важливою колекцією книг, архівних матеріалів чи репродукцій культурних цінностей.
<p>Група об'єктів, що належать до однієї з категорій, розміщених вище</p>		Підпадає під визначення культурних цінностей у міжнародному праві та у розумінні авторів цього посібника.

Охорона культурних цінностей. Стаття 3 Конвенції визначає, що сторони конфлікту повинні ще в мирний час вжити підготовчих заходів для захисту культурних цінностей. Стаття 5 Протоколу II містить приблизний перелік заходів, які можуть вживатися задля забезпечення такої охорони: складання реєстрів культурних цінностей, планування надзвичайних заходів із захисту від пожеж і руйнування споруд, підготовка до вивезення рухомих культурних цінностей чи забезпечення належного захисту цих цінностей на місцях, а також призначення компетентних органів, відповідальних за охорону культурних цінностей. Як підкреслено в Керівництві з імплементації Протоколу II, цей список не є вичерпним і може доповнюватися іншими необхідними заходами. Однак недотримання конвенційних вимог щодо охорони культурних цінностей не позбавляє їх захисту та не знецінює їхню важливість у контексті нападу сторони, хоча в деяких окремих випадках може утруднити доведення їхньої належності до культурних цінностей – наприклад, коли той чи той об'єкт не вноситься до реєстру об'єктів культурної спадщини.

Повага до культурних цінностей – втримування від нападу. Відповідно до статті 4 Конвенції напад на культурні цінності заборонений, окрім випадків крайньої військової необхідності. Стаття 6 Протоколу II зазначає, що покликання на крайню військову необхідність можливе лише тоді, коли культурні цінності перетворені на військовий об'єкт і немає альтернативного способу досягти рівноцінної військової переваги, окрім як шляхом нападу на захищений об'єкт. Рішення щодо нападу з покликанням на крайню військову необхідність має ухвалювати військовий начальник рівня хоча б командувача батальйону. В будь-якому разі сторона конфлікту відповідно до статті 7 Протоколу II має вжити застережних заходів, насамперед пересвідчитися, що напад не буде спрямований на культурні цінності, не завдаватиме їм супутньої чи непропорційної шкоди, та зупинити напад, коли стане відомо, що його об'єктом є культурні цінності.

Повага до культурних цінностей – втримування від нападу. Відповідно до статті 4 Конвенції напад на культурні цінності заборонений, окрім випадків крайньої військової необхідності. Стаття 6 Протоколу II зазначає, що покликання на крайню військову необхідність можливе лише тоді, коли культурні цінності перетворені на військовий об'єкт і немає альтернативного способу досягти рівноцінної військової переваги, окрім як шляхом нападу на захищений об'єкт. Рішення щодо нападу з покликанням на крайню військову необхідність має ухвалювати військовий начальник рівня хоча б командувача батальйону. В будь-якому разі сторона конфлікту відповідно до статті 7 Протоколу II має вжити застережних заходів, насамперед пересвідчитися, що напад не буде спрямований на культурні цінності, не завдаватиме їм супутньої чи непропорційної шкоди, та зупинити напад, коли стане відомо, що його об'єктом є культурні цінності.

Повага до культурних цінностей – втримування від використання їх у військових цілях. Аналогічна вимога щодо поваги сформульована й у статті 4 Конвенції. Використання культурних цінностей у військових цілях може проявлятися у розміщенні військового контингенту безпосередньо у місцях розташування культурних цінностей чи поблизу, перетворенні культурних цінностей на склади боєприпасів чи іншого військового спорядження, облаштуванні спостережних чи вогневих позицій на об'єктах – культурних цінностях тощо.

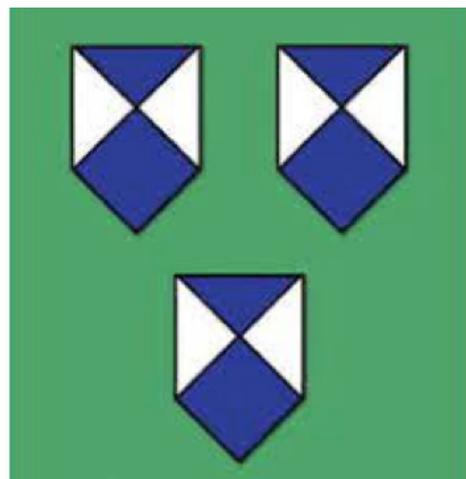
Відійти від цього зобов'язання можливо у разі крайньої військової необхідності. Як зазначено у статті 6 Протоколу II, рішення щодо використання культурних цінностей у військових цілях може бути ухвалене лише тоді, коли немає можливості вибрати між таким кроком й іншим методом для отримання рівноцінної військової переваги. Тотожно до ситуації, описаної в попередньому абзаці, рішення з посиланням на крайню військову необхідність має ухвалювати військовий начальник рівня хоча б командувача батальйону.

Імунітет від конфіскації та захоплення культурних цінностей. Стаття 4 Конвенції також забороняє крадіжки, грабїж чи незаконне присвоєння культурних цінностей. Заборонено й реквізицію рухомих культурних цінностей. Відповідно до статті 19 Виконавчого регламенту Конвенції, їх перевезення стороною, що окупує територію, втім, не порушуватиме статтю 4, якщо воно здійснене задля захисту культурних цінностей та було в належний спосіб підтверджене Генеральним комісаром з культурних цінностей. Попри теоретичну можливість підтвердження Генеральним комісаром перевезення культурних цінностей на окупованих територіях, на практиці цей механізм не застосовується.

Позначення культурних цінностей Культурні цінності позначаються відмітним знаком у вигляді щита, загостреного знизу й розділеного на чотири частини синього та білого кольорів. На більшості культурних цінностей знак використовується однократно. Але для позначення культурних цінностей під спеціальним захистом, на транспорті, що перевозить культурні цінності, та на імпровізованих укриттях для культурних цінностей, створених відповідно до статті 11 Виконавчого регламенту, він використовується трикратно. На об'єктах під посиленням захистом однократний знак вписується в червону рамку.

а)

б)

Емблеми для позначення культурних цінностей:

(а) для загальних випадків;

(б) для цінностей під спеціальним захистом; для позначення транспорту, що перевозить культурні цінності; для імпровізованих укриттів.

ДОКУМЕНТУВАННЯ ПОШКОДЖЕНЬ ТА РУЙНУВАНЬ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ

Документування пошкоджень та руйнувань культурних цінностей переслідує дві ключові цілі:

- A** Отримання інформації, що згодом буде використана для підрахунку збитків, планування, організації та виконання відновлення культурних цінностей.
- B** Встановлення відповідальних за порушення стосовно культурних цінностей.

Отримання інформації для підрахунку збитків, планування, організації та виконання відновлення культурних цінностей.

Міжнародні договори з МГП, що присвячені захисту культурних цінностей, не регулюють питання відповідальності держав і не зобов'язують їх відшкодувати збитки, завдані руйнуванням чи пошкодженням культурних цінностей. Про це прямо йдеться у статті 38 Протоколу II. Так само ці договори не формулюють зобов'язань для сторін конфлікту щодо оцінки пошкоджень чи руйнувань задля подальшого відновлення культурних цінностей. Разом із тим оцінка збитків, підготовка до їх відшкодування, а також планування, організація та виконання відновлювальних робіт є важливими завданнями будь-якої держави з точки зору ширшої рамки національного правового регулювання та міжнародно-правових норм щодо турботи про культуру спадщину. Тож вчасне документування пошкоджень чи руйнувань культурних цінностей уможлиблює виконання цих завдань.

Невідкладне документування пошкоджень чи руйнувань дасть змогу:

- встановити рівень загрози для культурних цінностей;
- визначити, чи є необхідним проактивне втручання для недопущення подальшого погіршення стану культурних цінностей;
- скласти план дій із захисту, мінімізації ризиків погіршення стану та відновлення культурних цінностей;
- розпочати роботу над пошуком необхідного фінансування для проведення робіт на об'єктах – культурних цінностях.

Встановлення відповідальних за порушення стосовно культурних цінностей.

Пошкодження чи руйнування культурних цінностей може:

- A** становити воєнний злочин;
- B** порушувати МГП, але при цьому не досягати такого рівня серйозності, щоб його можна було розглядати як воєнний злочин;
- C** бути негативним, але не протиправним наслідком збройного конфлікту.

Воєнні злочини проти культурних цінностей.

Кримінальний кодекс України (ККУ) статтею 438 криміналізує «застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України». Іншими словами, порушення практично всіх основних міжнародних договорів із МГП може каратися за українським кримінальним законом. Не є виключеннями й вищезгадані Конвенція та Протокол II.

Стаття 438 ККУ не конкретизує, які порушення міжнародних договорів із МГП криміналізуються нею. Для цілей цього посібника під формулюванням «порушення законів та звичаїв війни» будемо розуміти «серйозні порушення МГП». Такий підхід дозволяє уніфікувати розуміння видів воєнних злочинів проти культурних цінностей за ККУ та злочинів згідно з статтею 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду (МКС).

Слідуючи цьому підходу, воєнні злочини проти культурних цінностей можуть бути скоєні у вигляді:

Невідкладне документування пошкоджень чи руйнувань дасть змогу:

- умисних нападів на культурні цінності;
- умисних нападів на цивільні об'єкти (коли неможливо поза розумним сумнівом встановити, що виконавці нападу навмисно обрали саме культурні цінності об'єктом нападу);
- розграбування чи привласнення культурних цінностей.

Такі злочини можуть розслідуватися як українськими правоохоронними органами та переслідуватися в судовому порядку українськими судами, так і іноземними судами з використанням принципу універсальної юрисдикції чи Міжнародним кримінальним судом.

Порушення МГП стосовно культурних цінностей.

Деякі невідповідності дій держав настановам Конвенції чи Протоколу II або навіть порушення останніх не криміналізовані ні українським національним, ні міжнародним кримінальним правом. Наприклад, не є злочинами невжиття державою у мирний час підготовчих заходів із захисту культурних цінностей чи ненанесення захисних знаків на об'єкти, які є культурними цінностями. Не є воєнними злочинами (хоч і можуть порушувати норми Конвенції та Протоколу II) розміщення військових об'єктів поблизу культурних цінностей, невжиття попереджувальних заходів у разі нападу на культурну цінність, яку супротивник використовує у військових цілях, тощо.

Виявлення та фіксація порушень МГП стосовно культурних цінностей є важливими для інформування сторін конфлікту про недопустимість окремих методів ведення збройного конфлікту і, зрештою, захисту культурних цінностей від небезпек збройного конфлікту.

Негативні наслідки збройного конфлікту.

В окремих ситуаціях напади, що спричиняють шкоду культурним цінностям, не становлять ані воєнних злочинів, ані інших порушень МГП. Про такі ситуації може йтися, зокрема, коли культурні цінності використовуються у військових цілях, однак сторона конфлікту, що здійснює напад, вжила необхідних запобіжних заходів і лише після цього здійснила напад, унаслідок якого постраждали культурні цінності. Іншим прикладом може бути ситуація, за якої сторона в конфлікті здійснює напад, націлений на військові об'єкти, але при цьому пропорційно пошкоджує й культурні цінності.

Попри те що в таких випадках не йдеться про потребу встановлення для цілей кримінального переслідування безпосередніх виконавців дій, які заподіяли шкоду культурним цінностям, чи інформування сторони конфлікту про недотримання нею зобов'язань за МГП, документування цих ситуацій залишається важливим завданням. Це пов'язано з тим, що навіть легітимне заподіяння шкоди культурним цінностям може створювати підстави для відповідальності держави, яка, наприклад, здійснює акт агресії проти іншої держави. Питання відповідальності держав і компенсацій, як зазначено вище, не вирішується в рамках МГП. Втім, воно є важливим з точки зору загальної стратегії держави щодо захисту та відновлення власної культурної спадщини.

Встановлення елементів злочинів проти людяності та геноциду.

Пошкодження чи руйнування культурних цінностей в умовах збройного конфлікту можуть бути елементами злочинів проти людяності та геноциду. Відтак документування таких пошкоджень чи руйнувань дасть змогу компетентним органам державної влади чи міжнародним судовим інституціям висновувати про скоєння цих міжнародних злочинів.

НАПАДИ НА КУЛЬТУРНІ ЦІННОСТІ В КОНТЕКСТІ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ ТА ГЕНОЦИДУ

Злочини проти людяності.

Практика міжнародних кримінальних трибуналів ad hoc засвідчує, що напади на культурні цінності можуть складати злочин проти людяності. І Нюрнберзький трибунал, і Міжнародний кримінальний трибунал щодо колишньої Югославії (МКТЮ) неодноразово підтверджували цю ідею своїми рішеннями. Обидва трибунали розглядали напади на культурні цінності як прояв переслідування – одного з видів злочинів проти людяності. МКТЮ називав переслідуванням і розграбування культурних цінностей.

Офіс Прокурора МКС у своїй Політиці щодо культурної спадщини додатково підкреслив, що акти проти культурних цінностей можуть бути частиною інших злочинів проти людяності, як-от: винищення, депортація чи насильне переміщення, тортури, гендерно зумовлене насильство чи інші нелюдські дії. У випадку з цими злочинами самі по собі акти проти культурних цінностей зазвичай не є достатніми, щоб можна було констатувати скоєння злочинів проти людяності. Проти вони можуть бути важливою інтегральною частиною таких злочинів.

Для констатації скоєння будь-якого злочину проти людяності необхідною контекстуальною обставиною є широкомасштабність або систематичність злочинних діянь. Це означає, що про цей вид міжнародних злочинів можна говорити лише тоді, коли йдеться про непоодинокі злочинні акти проти культурних цінностей.

Злочин проти людяності не криміналізований українським законодавством. Відповідно, переслідування за його вчинення може здійснюватися лише іноземними судами через застосування принципу універсальної юрисдикції чи Міжнародним кримінальним судом.

¹ писк справ міжнародних кримінальних трибуналів ad hoc можна знайти у додатку 4 до Військового керівництва щодо захисту культурних цінностей, опублікованого за сприяння UNESCO: Roger O’Keefe, Camille Péron, Tofiq Musayev, Gianluca Ferrari, Protection of Cultural Property Military Manual (2016) UNESCO. Режим доступу: https://iihl.org/wp-content/uploads/2017/11/Military-Manual-EN-FINALE_17NOV-1.pdf.

² Детальніше ознайомитися з позицією Офісу Прокурора МК можна тут: Policy on Cultural Heritage (Office of the Prosecutor of the International Criminal Court). Режим доступу: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/itemsDocuments/2021-03-22-otp-draft-policy-cultural-heritage-eng.pdf>.

МАТРИЦЯ ЗАПИТАНЬ ДЛЯ ДОКУМЕНТУВАННЯ ПОШКОДЖЕНЬ ЧИ РУЙНУВАНЬ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ МГП

Питання, що з'ясується	Про що запитати / на що звертати увагу
Доказування зв'язку між інцидентом і збройним конфліктом	<p>В першу чергу важливо показати, який стосунок інцидент має до збройного конфлікту. Використовуючи чіткі терміни, доведіть, як конкретна дія пов'язана зі збройним конфліктом.</p> <p>Наприклад: Відколи та наскільки інтенсивно велися бойові дії на території, де стався інцидент?</p>
Визначення елемента умислу у воєнних злочинах	<p>Для того, щоб можна було говорити про скоєння воєнного злочину, необхідно встановити умисність обрання цивільного об'єкта чи культурних цінностей об'єктом атаки.</p> <p>Для встановлення того, що об'єктом атаки навмисно обиралися культурні цінності, слід приділити увагу насамперед з'ясуванню того, чи мав можливість виконавець вирізнити об'єкт культурної спадщини з-поміж інших, вид зброї, що застосовувалася при обстрілі, обставини (способи та загальний обсяг) розграбувань культурних цінностей.</p> <p>Наприклад: У який час доби та за якої погоди здійснювався обстріл? Як сильно пошкоджені навколишні об'єкти? Чи були поруч об'єкти, які могли становити легальну військову ціль? Чи були викрадені інші, окрім тих, що становлять культурну цінність, предмети?</p>
Проведення бойових дій: які запитання ставити	<ol style="list-style-type: none"> 1 Чи було будь-яке попередження про атаку? 2 Чи були будь-які військові об'єкти (зокрема персонал та екіпірування) будь-де поблизу точки атаки? Це дуже важливо з'ясувати та записати детально. Найкраще спитати свідка, чому, на його думку, було атаковано саме цю місцевість. Попросіть свідка вказати відстань в метрах по прямій до найближчого військового об'єкта. Чи були там солдати та скільки? Чи були військові машини? Що йому відомо про зброю, склади, укріплення, центри управління на об'єкті?

Намагайтеся відобразити це якомога точніше та поясніть свідку, що це необхідно з'ясувати, щоб мати повну картину того, що відбулося. Не говоріть свідку, що якщо поблизу були військові об'єкти, то атака може не бути воєнним злочином. Якщо свідок усвідомить це, він/вона може неохоче ділитися такою інформацією.

- 3** Запитайте у свідка, чи були інші очевидці, які могли б допомогти вам зрозуміти обставини атаки.
- 4** Попросіть свідка описати ефект атаки. Чи були вибухи, стрілянина? Хто та що були уражені?
- 5** Чи є якісь фізичні, фотографічні, документальні докази атаки? Чи хтось робив фото чи відеозйомку? Чи є осколки чи інші фізичні об'єкти, що залишилися після атаки? Інколи свідок сам має такі докази або може сказати, в кого вони можуть бути.
- 6** Попросіть свідка описати час доби, коли відбулася атака. Що відбувалося в тій області, коли почалася атака? (Чи вівся вогонь якоюсь зі сторін? Чи були переміщення військової техніки?)
- 7** Чи може свідок сказати, звідки було здійснено атаку? Якщо так, то звідки він/вона про це знає? Інколи свідок «знає», тому що просто вірить, що атака відбулася з певного місця, бо там знаходяться військові або інші атаки здійснювалися з того ж місця. Іноді свідок знає, бо чув звуки чи на власні очі бачив атаку.
- 8** Запитайте про місце, де в момент події перебував свідок, що дозволяє йому бути впевненим в інформації, яку він повідомляє (безпосередньо на місці події й бачив усе на власні очі, або перебував у сховищі та робить припущення, або чув від сусідів, хоча сам не був на місці події).
- 9** Запитайте у свідка, чи знає він про інші атаки в цьому районі. Якщо це лише один інцидент, то з обставин буде майже неможливо зробити висновок про умисність, оскільки один раз завжди може бути помилкою (якщо, звичайно, немає прямих доказів від когось із причетних до атаки або когось, хто має інформацію про те, що атака була спрямована на цивільне населення або що застосовувалася непропорційна сила).

СТВОРЕННЯ «ПАСПОРТА ПОШКОДЖЕННЯ» ОБ'ЄКТА КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

У разі пошкодження об'єкта культурної спадщини здійсніть оцінку характеру пошкоджень та внесіть дані до форми, що допоможе створити «паспорт пошкодження» об'єкта. Для максимально точного відображення обсягу пошкоджень попросіть у відповідальних осіб надати вам копії документів із планом будівлі, інвентаризаційні записи тощо. Також рекомендуємо додати до форми супутникові фото об'єкта до та після атаки. Всі ці документи та інформація допоможуть в повній мірі оцінити обсяг заподіяної шкоди.

ПАСПОРТ ПОШКОДЖЕННЯ ОБ'ЄКТА КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ		
ЗАГАЛЬНА ІНФОРМАЦІЯ		
1. Найменування об'єкта		
2. Вид об'єкта	Релігійний об'єкт Музей Бібліотека Музична школа Школа мистецтв (інша подібна установа) Архів Наукова установа Інше: _____	
3. Місцезнаходження (точна адреса й координати)	Ні:	Якщо так, то в якому:
4. Чи є в реєстрі?		
ЗАПОДІЯНА ШКОДА		
5. Вид пошкодження	Руйнування (повне чи часткове, короткий опис):	Розграбування (повне чи часткове, короткий опис):
6. Дата пошкодження		
7. Причина пошкодження		
8. Оцінка заподіяної шкоди		
Наявність пошкоджень (вирв, слідів від уламків чи розривів) біля об'єкта	Ні (підкреслити)	Так (короткий опис):
9. Хто і коли склав цей паспорт?	ПІБ: _____	Дата: _____
10. Додатки		

ОПИТУВАННЯ СВИДКІВ І ПОТЕРПІЛИХ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Опитування.

✓ Усне опитування

Інтерв'ювати очевидців краще під час зустрічі – не робіть це телефоном чи за допомогою інших засобів зв'язку. У крайньому разі запропонуйте людині обрати, як їй буде зручніше. Але вам точно буде краще бачити людину (і щоб вона бачила вас). Повторне опитування можна робити телефоном, але про таку можливість потрібно домовитися під час первинного інтерв'ю.

✓ Оповідь

Попросіть людину розповісти, що вона бачила. Якщо опитуєте в перші два тижні після інциденту, уникайте закритих запитань (на які можна відповісти «так» або «ні»). Не ставте уточнюючих запитань і не пропонуйте підказок. Так ви можете закріпити хибні спогади, і людина все життя буде переконана, що саме це й бачила. Запитання мають бути відкритими (див. Матрицю запитань в цьому посібнику).

✓ Після опитування

Треба розуміти, що люди по-різному реагують на травмувальні події. Хтось відносно легко переживає навіть важке поранення, іншим шкода навіть невартого, на вашу думку, майна. Не потрібно порівнювати горе однієї людини із горем інших. Кожній людині власні негаразди набагато ближчі, ніж проблеми інших. Не знецінюймо жодну травму! Людина, яка ще не «перетравила» сама цю травму, може «застрягти» у травмувальних подіях.

✓ Тут і зараз

Після завершення опитування важливо повернути людину до стану «тут і зараз» і не залишати наодинці з неприємними спогадами. Для цього насамкінець перемкніть її увагу на речі, не пов'язані із травмувальними подіями. Поговоріть про сім'ю, хобі, похваліть за порядок на подвір'ї чи якусь річ. Часто літні люди «тануть», коли починають згадувати своє минуле, ким вони працювали та якими були молодими та сильними. Важливо уникати в цій частині розмови будь-яких згадок про інцидент, щодо якого

✓ Прощання

Проявіть емпатію і поспівчуйте горе людині. Не треба казати людині, що ви її розумієте. Проявіть повагу і співчуття, а не жалість. Людина не гірша за вас – вона в цьому разі допомагає вам у розслідуванні.

ФОТО– ТА ВІДЕОФІКСАЦІЯ ПОШКОДЖЕНЬ ЧИ РУЙНУВАНЬ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ І ТЕРИТОРІЇ НАВКОЛО НИХ

Як робити фотофіксацію пошкоджень культурних цінностей?

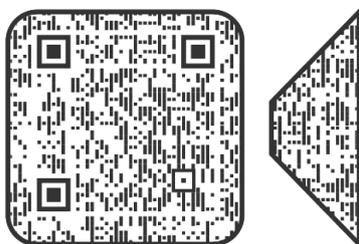
Особливих вимог до фіксації пошкоджень культурних цінностей немає. Загальним є правило щодо увімкнення налаштувань геолокації в камері. Не варто робити багато фотографій одного і того ж місця – потрібно обирати лише предмети, які можуть допомогти встановити обставини інциденту та обсяг пошкоджень та є максимально інформативними. Важливо розміщувати в кадрі вимірювальні пристрої (рулетку, лінійку) під час детальних зйомок, щоб можна було точно оцінити розмір предмета. Як для фотографування, так і під час відеофіксації пошкоджень культурних цінностей можна використовувати спеціальні застосунки для мобільних телефонів (наприклад, EyeWitness for Atrocities), які дозволяють, по-перше, повно й точно зберегти всі метадані медіафайлу, а по-друге, зберігати ці файли на телефоні в обмеженому доступі, що підвищує безпеку документатора.

Як знімати відео?

Важливо!

Відео з місця події має містити такі дані: дата й час відеозапису, точне місце зйомки, детальні обставини того, що трапилося, а також автор відео (опційно).

- 1 Виставити якість відео у форматі 1024 HD.
- 2 Зйомка повинна бути горизонтальною.
- 3 Визначити напрямок на північ та розпочати запис з цієї точки, вказавши на відео вголос цей напрямок.
- 4 Зробити повільну та плавну панорамну зйомку місцевості, обертаючись навколо себе на 360 градусів та фіксуючи в кадрі об'єкти, за якими можна буде легко геолокувати місце зйомки.
- 5 Під час панорамної зйомки необхідно чітко проговорити дату, час і місце зйомки, а також що саме фіксується на камеру та хто здійснює запис (якщо це можливо з міркувань безпеки).
- 6 Після цього перейти до детальної зйомки місця інциденту, коментуючи все, що фіксуєте в кадрі.
- 7 Якщо предмет зйомки є великим або розосередженим по місцевості, можна обійти всю площу ураження і зробити запис із різних ракурсів. Краще зробити запис одним кадром, без перебивок і довгих пауз.

ЗБЕРЕЖЕННЯ МІСЦЯ ОБСТРІЛУ

Як робити фотофіксацію пошкоджень культурних цінностей?

Під час документування наслідків обстрілів, здійснених як із застосуванням реактивної артилерії, так і крилатими ракетами й авіабомбами, дослідження ударних кратерів – важливий етап, який дає змогу визначити напрямок, звідки вівся вогонь, та з'ясувати, яка зброя застосовувалася. Обстріляні ділянки повинні бути оглянуті якнайшвидше. Кратери швидко піддаються дії стихії та втручання військових і цивільних людей, втрачаючи свою цінність як джерело інформації.

Коли ви прибули на місце обстрілу, одне з ваших головних завдань – виокремити серед інших вирв ті, які дадуть найбільше інформації про атаку. Якщо кратерів після обстрілу залишається багато, не намагайтеся зберегти їх усі – достатньо однієї-двох вирв. Є два критерії, за якими варто обирати об'єкт:

- 1 вирва з найбільш чіткою формою;
- 2 вирва знаходиться в стороні від дерев чи інших перешкод, які могли б змінити напрямок польоту снаряду перед вибухом.

Іноколи це може бути не саме та вирва, що пов'язана з пошкодженням майна, а треба шукати іншу десь у ґрунті або на асфальтованому полотні дороги чи забетонованому майданчику (останніх два типи поверхні найкраще підходять для визначення напрямку атаки). Варто уточнити у свідків і переконатися самому, що вона утворилася під час саме того обстрілу, який ви розслідуєте.

Ще дві поради:

- Визначте координати місця, де ви перебуваєте. Це важливо для прив'язки місця обстрілу до точки на карті під час подальшого розслідування.
- Здійсніть фото- та відеофіксацію місця влучення так, як це описано в попередньому розділі.

Кого брати із собою на місце обстрілу?

- Представників правоохоронних органів – слідчих, оперативних працівників Національної поліції, органів прокуратури.
- Спеціалістів-вибухотехніків.

ЧЕКЛІСТ ДОКУМЕНТАЦІЙНОЇ МІСІЇ

Відповідальний за збереження даних та контактів:

Особисті документи (паспорт) для кожного/кожної	
Реєстраційні документи на авто (техпаспорт)	
Водійське посвідчення (для водіїв)	
Бейдж для кожного/кожної	
Супровідний лист від організації	
Необхідні дозвільні документи для відвідування певних територій/об'єктів	
Мобільні телефони для кожного/кожної та зарядні пристрої	
Контактні дані всіх учасників/-ць місії збережені (кросшерінг)	
Емердженсі-контакт збережено	
Бронежилет для кожного/кожної	
Шолом для кожного/кожної	
Тактичні аптечки для кожного/кожної	
Щонайменше 1 компас на пару	
Щонайменше 1 рулетка на пару	
Щонайменше 1 працюючий ноутбук/планшет на пару	
Групова аптечка загального призначення / автомобільна аптечка	
Перевірка ремкомплекту авто	
Вогнегасник	
Каністра з пальним (20 л) + воронка	
Папка з формами для заповнення, візитівки, ручки	

На передній стороні обкладинки
зображені руйнування будинку
В. В. Тарновського, в якому знаходилася
Чернігівська обласна бібліотека для юнацтва

Громадська організація
«ТРУС ХАУНДС»

Київ, вул. Кожумяцька 20-г, офіс 5
Телефон: +380 (96) 471 46 22

Non-Governmental organization
«Truth Hounds»

cell: +380 (96) 471 46 22
Kyiv, 20-G Kozhumiatska str., of. 5

truth-hounds.org
info@truth-hounds.org